

СЛОБОДАН РЕЉИЋ

РАЗМАЋИЈАВАЊЕ „ЛОШЕ БЕСКОНАЧНОСТИ”

О улози компрадора у српској и источноевропској
транзицији

Revolt is the right of the people.
John Locke

1.

Елита која влада Србијом на почетку XXI века је *компрадорска*, а њена је „основна системска функција... да домаће становништво убеди да је најбољи начин модернизације предаја ресурса (економских, политичких и културних) у руке странцима, тачније, представника глобалног монополског капитала” (Антонић, 2012: 61). После књиге *Лоца бесконачности – прилози социологији српског друштва* Слободана Антонића то се чини као увид који се не да одбацити, нити олако побијати. Иако ова Антонићева објављена заокруженог погледа на природу, основно деловање и циљеве *компрадорске елите* (пословне и политичке елите, компрадорске интелигенције и компрадорске буржоазије) неће имати одјек као његово упознавање Србије с *мисионарском интелигенцијом* деценију раније („Мисионарска интелигенција у данашњој Србији”, *Време*, 5. фебруар 2003) није неумесно везивати та два рада.

Мисионарење је предрадња у подизању *компрадора* до висина наметнуте „нормалности” у препарираном јавном мњењу. Тако је учвршћивана легитимација њихове позиције, упркос, апсурдности у *иницијацији странца* што се у нашој политичкој култури углавном своди на цинични Домановићев опис налажења слепог вође у великој кризи:

„Поклонише се смерно пред мудрим странцем... и заврши(ше) овако: Ми те у име свих становника молимо да нам будеш вођ, па куд год ти, ми за тобом. Ти знаш путове, ти си свакако и рођен у срећнијем и бољем завичају...

– Можемо ли, дакле, поћи с тобом тражити бољи крај?

– Можете! – продужи мудри странац не дижући главу.

– Сад настаде одушевљење и изјаве захвалности...”

(Домановић, 2001: 46).

Учинак модерних *мисионара* данас би се сматрао промашеним, када би компрадори били елита у том старомодном смислу – идолопоклонство према странцима чија је моћ у магији непознатости, а што прост народ и инфериорна домаћа елита наивно (нагласак је на провинцијалној наивности) верује да они свакако више знају и да су без сумње вољни да нама чине добро. Компадори на тај ниво оданости више не обраћају пажњу јер они долазе из консеквентније политичке културе – и извршина су рука сурове Империје која њима управља у систему који је Зиновјев назвао *колонијална демократија*.

Разјашњавање појма „компрдор” упућује на бруталност односа према сопственом народу и улогу извршиоца чији је ауторитет делегиран од империјалног послодавца. Изворно, у питању је кинески феномен, али не из овог периода кад Кина диктира правила игре у глобалном позном капитализму, него из времена кад је најмногуљуднија земља на свету била објекат капиталистичке експанзије у XIX веку.

Наиме, опрезни Кинези нису раширених руку допуштали да их британско колонијално царство води „невидљивом руком”, те је читав увоз ишао преко луке Кантон а пошто је странцима забрањено да послују у Кини као посредници су унајмљивани Кинези – *компрадори*. Британски љубитељи правне државе и борци против корупције управо су потплаћивањем људи из администрације повећавали промет. Најпрофитабилнија роба (гле чуда, колико личи на наше време!) био је опијум који је монополска Британска источноиндијска компанија (East India Company) извозила из Индије. Годишње је у Кину улазило 1,4 милиона килограма опијума, а број нарко-зависника се брзо попео на два милиона. Кад су Кинези покушали да стану на пут „трговини смрћу” Империја се одлучује да заштити „британски национални интерес” и то за Запад традиционално легитимним демократским средством – ратом. Први опијумски рат (1839–1842) натерао је Кинезе да не стају на пут продаји отрова својим грађанима, али то Империји

није било довољно, па је покренут и Други опијумски рат (1856–1860), како и приличи утемељитељима „правне државе”, да „трговина наркотицима у Кини (буде) законски дозвољена” (Антонић, 2012: 56). Компрадори су од послодаваца добили удео у профиту, али и вечно место у историји бешчашћа. Упамћени су као „уништитељи нације” и „демони”.

2.

Данас, после четврт века транзиције под диригентским штапом Запада и гажењем народа од стране „уништитеља нације” (компрадорске елите), Србија може да констатује своје непрекидно опадање у свим областима. Узмимо, за пример, неколико економских показатеља. У Србији бар четвртина радно способног становништва не ради. Од 5. октобра 2000 (нека врста „опијумског рата”), кључног датума компрадорског тријумфа, „без посла је остало 363.292 особе. Наиме 2000-те године било је запослено 2.089.292 људи... данас 1.725.960 (подаци су за 2012). Број запослених је мањи за 17,4 одсто у односу на пети октобар 2000-те. Дакле... сваки шести радник је остао без посла” (Грк, 2012:174).

У компрадорској Србији, делу глобалног колонијалног царства *United States of Compradoria*, „највише (су) без посла остајали они који су радили у производњи”, а безгранична компрадорска љубав за либералну ортодоксију и тржиште има за резултат „повећан за око 15.000 број запослених који примају средстава из буџета” (Грк, 2012:174). И: више од 50 одсто младих, њих преко 200 хиљада нема ни на видику посао. Али то није све: крајем 2012. бар 60.000 је радило а да није добијало плату. То стање је – трагична нормалност, а тренд пропасти изразит. „Сваки трећи радник у Србији... не може да рачуна на редовну плату... (у приватном сектору) чак 480.000 запослених коверат у просеку чека два месеца, а са кашњењем плата до 30 дана суочава се и 170.000 радника из јавних предузећа” (*Вечерње новости*, 27. март 2013).

После великих кампања за „европске законе” и увођења светиње која се зове ПДВ, после најразноврснијих „гиљотинирања прописа”, установљавања „канцеларија за брзе одговоре” једина реално „добра вест” о грађанима Србије је што су сачували способност сналажења за опстанак и ван зоне у којој би им „помагала” компрадорска држава: „Људи у Србији преживљавају захваљујући сивој економији. Чак више од 650.000 је на различите

начине ангажовано у сивој економији, а проценат оних који раде 'на црно' се стално повећава" (Грк, 2012:175) . И према најприлагођенијем статистичком мерењу (методологије се стално прилагођавају да би бројке производеле какав такав оптимизам) обичан Србин је одавно мртав од глади. „Према званичној статистици просечна нето зарада у Србији износи 42.122 динара за август 2012... Истовремено, потрошачка корпа је 58.000 динара... Међутим, објективно сагледавајући реална потрошачка корпа (храна, пиће, рачуни, одећа, обућа) за трочлано домаћинство вреди више од 100.000 динара" (Грк, 2012:176). И под немогућим условом да у земљи с толиком незапосленошћу двоје из породице ради, да немају кредит и ко зна шта још не – тој заједници хронично недостаје 200 евра.

Последица је овог „заstraшујућег податка да је *индустријска производња* у Србији на око 40 одсто нивоа из 1989. А бруто домаћи производ (БДП) је за 32 одсто мањи него пре 30 година" (Грк, 2012:172). Укупни спољни дуг је „премашио 24,21 милијарде евра, што је 79,0 одсто БДП". Када су „издаци за камату... три пута већи од укупног буџета за пољопривреду" смртни отров дужничког ропства земљу оставља без наде. (Задуживање се у прошлој години драматично убрзало.)

3.

Резултати компрадорске власти нису ништа мање поразни на политичком плану. Иван Крастев (Иван Крыстев) налази да су „балканске демократије политички режими у којима су гласачи слободни да мењају владе, али су врло *ограничени у мењању политике*. Било какав притисак одоздо аутоматски је окарактерисан као 'популистички'", а зависност од Запада унапред и неупитно диктира да се „демократизација схвата као прилагођавање стандардима Европске уније". Аустријски аутор Ханес Хофбауер (Hannes Hofbauer) ће то директно назвати „колонијализам Европске уније". Тако се живи с парадоксом да „међународни фактор", без кога демократизација не би имала гарантни лист, „не види ништа лоше у томе што партије добијају изборе играјући на карту популизма, а владају играјући на карту ММФ-а" (Крастев, 2004: 29). И „међународни актери... не кажњавају елиту због кршења обећања датих бирачима, већ их, напротив охрабрују да то ураде. Међународна заједница кажњава владе које не испуњавају обавезе према ММФ-у, али није заинтересована да утврди до

које мере политичари испуњавају обећања дата бирачима” (Крaстeв, 2004: 30).

А како би „међународни актери” и могли а да не очекују овакво понашање компрадора. Многи извештаји америчке амбасаде из Београда, а које су касније објављени на чувеној глобалној електронској огласној табли познатој као „Викиликс”, то недвосмислено показују о већем и истакнутом делу српске политичке елите, али за потребе овог есеја задржаћемо се на примеру који показује како је Србији имплементиран – човек који је стигао и до места премијера. У књизи америчког аутора Николаса Кралева (Nicholas Krlev) *Дружа америчка армија – Служба сивољних полова САД и дипломатија 21. века (America's Other Army: The U.S. Foreign Service and 21st Century Diplomacy)* некадашњи амбасадор у Београду Камерон Мантер (Cameron Munter) прича како је одлучио да због некооперативности удаљи из власти српског премијера Војислава Коштуницу. Наиме, Мантер приповеда како је фебруара 2008. кад су САД довеле Косово до проглашења самосталности уследило велико незадовољство у Београду што је после митинга резултирало и паљењем америчке амбасаде. Амбасадор Мантер, „ратник” те „друге америчке армије”, одлучио је – да радњама које свакако не спадају у нормално мирнодопско понашање предстваника стране владе у земљи која му издаје акредитиве о гостопримству – „осигура одлазак премијера” и да је „најбоља освета да овај изгуби следеће изборе” који су се одржавали за мање од пет месеци. Мантер је утврдио да је „кључ за слабљење Коштуничиних шанси за реизбор 2008. одузимање подршке СПС, на чијем је челу некад био бивши председник Србије Слободан Милошевић”. И Ивица Дачић је „обрађен”. Дакле: „Преокренули смо га и од њега направили про-Европљанина. Нисмо га платили, само смо га убедили. Оно што је он стварно желео био је међународни легитимитет. Испословали смо да Запатеро (José Luis Rodríguez Zapatero), тадашњи шпански премијер и Јорџос Папандреу (George Papandreu), будући премијер Грчке, који су у то време водили Социјалистичку интернационалу позову Дачића у посету током које су га нахранили и напојили. И рекли су му да ће му одобрити улазак (у Социјалистичку интернационалу) уколико се прикључи проевропским снагама, што је он и учинио. И забио је нож у леђа Коштуници”, причао је Мантер, очигледно задовољан постигнутим. Николас Кралев изводи закључак: „Мантер се осветио: Коштуничина партија је изгубила изборе. Дачићева партија се није придружила Социјалистичкој интернационали, глобалној организацији партија левог цен-

тра, али је он постао заменик премијера а онда четири године касније и премијер.” (Kraleв, Nicholas (2012) *America’s Other Army, Foreign Policy*, 13. 09. 2012)

4.

Где је излаз из депресивног колонијалног положаја, питање је свих питања, у времену које се дијагностификовало, по налазу др Пола Кругмана, као Велика криза. Тај умирујући налаз, по свему судећи, пред ревизијом је. Утицајни *Форин Афере* (*Foreign Affairs*), гласило моћног америчког Света за спољне односе, у двоброју јули–август 2013, објављује приказ књиге макроекономисте Алана Блајндера (Alan S. Blinder) *Кад је музика сћала: финансијска криза, одговор и пад* (*After the Music Stopped: The Financial Crisis, the Response, and the Work*) под злослутним насловом „Друга Велика депресија – Зашто је економска криза гора него што мислите”. Аутор приказа, професор с Берклија, Бредфорд Дилонг (Bradford DeLong) који се и сам држао дијагнозе „мања депресија” вели да је време да се саопшти – да је на делу Велика депресија (Great Depression) како се звала и она криза из 1929. Посебно застрашујући за нас је његов увид да „европска економија данас у поређењу 2007. стоји горе него 1935. у односу на 1929”. Нема добре вести у добу кад је „пацијент болестан, а доктори лоши”.

И Слободан Антонић нас суочава и с тим питањем: да ли се идући овим путем може изаћи из кризе? Извесно, не. „Србији је потребна промена стратешке политике, а она се најчешће дешава тек са променом стратешких елита”, сматра он. И, „уместо компрадурске елите и њене интеграторске *laissez-faire* стратегије, Србији је потребна *национално-модернизацијска* елита и активна извозно-модернизаторска економска политика”. Заиста, успон Кине је осигуран одлучним одбијањем да се дозволи Американцима да, као некад Британци, створе компрадоре. Истим начином опоравак су обезбеђивале и друге земље – од Бразила и Аргентине до Русије и последњих година – Исланда. Да ли је у тим државама преокрета кључну улогу одиграла елита? Односно, овде је питање „редоследа потеза”: да ли преображај друштва ствара нову елиту или елита преображава друштво? Опрезни проф. Антонић у поговору једној *Социологији елиџа* (2005) видљиво повећање вере у доминантну улогу елите региструје као неку врсту помодности која се подиже на таласу повлачења марксистичког тумачења друштвеног стања као сукоба класа. И „током седамдесетих и осамдесетих све више се наглашава... понашање

друштвених елита” (Антонић, 2005: 205). Успон теорије елита коинцидира с успоном и доласком на лидерску позицију у западном свету неолибералног начина владања: политички оријентираи те промене су „челична леди”, Маргарет Тачер (владала је од 1979. до 1990) и Роналд Реган (владао од 1981. до 1989. године).

Успон неолибералног естаблишмента драстично је продубио јаз између богатих и сиромашних, додатно дехуманизовао производне односе, учинио неодрживо нестабилним и глобално и национална друштва. У том периоду, менаџери су увели диктатуру у управљању у производњи, култура је комерцијализована и банализована, а демократски естаблишменти су постали продукти политичког маркетинга и финансијске потпоре највећих корпоративних система. Ти процеси су у Империји носили неке форме и давали неке „бенефите” и домаћем становништву, али су се на Полупериферији, а посебно на Периферији, претворили у огољену пљачку и растурање сваког одрживог система.

5.

Зато је данас очекивање спасе од елита двоструко проблематичан: *прво*, што су елите поткупљиве а за компрадорске елите то је најважнија одредница и *друго*, што су друштва западне демократије данас практично структуре без реалне опозиције спремне да искораче из *status quo*-а, а што је услов за проналазак решења у Великој депресији. У поменутом тексту о Другој великој депресији подсећа се да данас нема искорача какав је 1936. донео Џон Мајнард Кејнс књигом *Општа теорија запошљености, камате и новца* (*The General Theory of Employment, Interest and Money*), а што значи „скок од магије поправљања” пропалих економских модела и дувања у слаби жар угаслих идеја ка „бескомпромисном благослову” за суштинске промене економије и друштва.

Не само да су знања модерних експертских елита једносмерна и ограничена, него су оне и подигнуте на одсуству идеје о првенству друштвене користи, а светлосним годинама одаљене и од примисли о солидарности. Искључена је свака друштвена осуда раширене аморалности. Све се то у *Res Publica Compradoria* моделима колонијализованих друштава, као што је и српско, додатно компромитује и чини највеће делове елите неприхватљивим, па и непријатељским. У таквим ситуацијама једино постоји отпор неорганизованог народа. Тај процес засад иде преко „културе цинизма” у којој „људи верују да су њихови напори осуђени на пропаст и да ће резултати свега бити неуспех” – 70 одсто Бугара се сматра губитницима транзиције, њих 62 одсто „би желело

да живи у неком другом времену. Статистика из Македоније још је више застрашујућа... само 12 процената одобрава пут којим је Македонија кренула” (Крастев, 2004: 8). У Србији је тај проценат – 17 одсто. А онда у затонима компрадорских поплава бескрупулозности, организоване пљачке и безграничног понижавања народа рађа се пасивна резистенција. Компрадори у тријумфалном презиру према тихој већини, а и њихови покровитељи, „често не виде како грађани доживљавају политички режим своје државе”. А немају ни стрпљења да се тиме баве. Друштва могу да узврате само тихим показивањем очајања: „Резултат овога јесте да грађани гласају против влада које су хваљене и ’рангиране’ од стране Запада” (Крастев, 2004: 14).

У Србији, ни на изборима које они организују а додатно контролишу њихови покровитељи „евроатланска опција” (међународни посматрачи, локални НВО-цесидовски контролори), компрадорска „идеологија” није већински подржана све до мартовских избора 2014. Тек је накнадним инжењерингом, уз отворену помоћ „кројача” са Запада (што јасно илуструје епизода с Мантером и Ивицом Дачићем и учешће страних дипломата), цепана победничка групација и пребацивана у „проевропљански табор”. Најмаркантнији пример за то су избори 2012. године.

6.

Последица овог, извесно недемократског инжењеринга без обзира на то што операцију изводе државе „старе демократије”, је – режим „меке окупације” чије је име изведено из познатог Најовог конструкта названог „мека моћ” (soft power), а што је моћ (наводно, изван утицаја силе и новца) која подразумева „способност да се на друге утиче путем кооптивних ресурса уобличавања агенде, убеђивања и подстицања позитивне привлачности како би се постигао жељни исход” (Нај, 2012: 40). Иако је то заносна теорија, погоршање односа према Америци у савременом свету, присилило је Наја да се лати приземнијих решења, па је закључио да се не може без комбиновања „тврде” и „меке” моћи, а тај генијални проналазак је назвао „паметна моћ” (smart power). Међутим, како год да се та моћ зове она је – окупаторска. И за разлику од војне окупације, данас уз „меку” или „паметну моћ” иде – „мека окупација”.

„Мека окупација” је систем који се историјски практично успоставља на „базичном концепту *Велике корпоративне стразије*” а што је „империјална ’визија’ о 21. столећу као још једном ’америчком веку’ и САД које ’делују као светска вла-

да””, чији је главни циљ да „суспендује нововековну републику ... и успостави *свејски корпоративни поредак*, односно империјални поредак *новог феудализма*” (Кљакић, 2011). У пројекцији овог поретка империјални суверенитет је код *свејског савеза корпоративне моћи* у коме кључну улогу има америчка *либерална олигархија* (Билдерберг, Савет за иностране односе и *Пројекат осамдесете*, Трилатерална комисија и сл.). Њој је оптимални облик власти и моћи режим „меке” окупације, а која је себи обезбедила и адекватне „квислинге” – локалне извршиоце које у Империји зову *usful idiots* („корисни идиоти”), јер иако су корисни они су и презира вредна „некомпетентна, несамостална и корумпирана локална олигархија”. Као „локална радна снага” они су ангажовани на двосмерном послу: прво, дезинтеграција Србије и српског друштва, а онда и дизајнирања „једне ’нове’ Србије која треба да постане интегрални и лојални део идеално замишљене светске корпоративне империје”. Иако је пројекат *Велике корпоративне сипраиџије* на глобалном плану колабирао почетком 21. века, а „утопија о светском корпоративном поретку тада доживела инверзију у светски поредак корпоративне дистопије, ипак локални војници ове пропале револуције у данашњој Србији ... и даље спроводе њену политику ’контролисане дезинтеграције” (Кљакић, 2011).

Ко ће бити носилац промена кад оваква ситуација постане неиздржива? Засад се може констатовати да је пасивна резистенција народа у порасту, све је више социјалних немира, а побуне делова елите и појединаца интелектуалаца су спорадичне. У то би спадала и ова књига Слободана Антонића. Притом се не могу прескочити две битне чињенице, без обзира колико да их замагљује помодни и политички функционални успон елита. *Прво*, у европској нововековној либералној традицији важи да је суверен либерално усмерених друштава – народ. Код Жана Жака Русоа „народ је иманентан сваком уговорном односу утолико што нема уговора без народа, нити има народа без уговора” (Миленковић, 2012: 139). А *друго*, при нарушавању народног суверенитета, и од стране унутрашње елите, а да се о компрадорској елити и не говори, легитимно је *право на побуну* (*the right of rebellion или right of revolution*). Кад су народу угрожена његова *природна права* на живот, својину и слободу он има право (па и обавезу) на побуну. Лок је, како је то уочио Бертранд Расел, био „апостол револуције 1688, најумереније и најуспешније од свих револуција” (Петровић, 1964: 69), а његов принцип је после доносио и суро-

вије друштвене обрачуне – од Француске, Америчке па све до Октобарске револуције и њених реплика.

После тих искустава право на побуну се јесте оспоравало медиокритетским констатацијама да „нема права на револуцију у демократији” (наводимо овде један од карактеристичних примера из масовних медија), али, реално: „Право на побуну је једно од најважнијих ако не и најважније природно право. У том смислу оно је метаправо које надилази сваки позитивни правни поредак” (Чавошки, 1992: 19).

7.

Право на побуну се актуелизује у време криза: систем не може да решава проблеме, а његови штићеници нису спремни да га се одрекну. Евентуално су спремни на поправке које се означавају оптимистичним појмом – *реформе*. Али ситуација се заоштрава, јер „појединци у кризама не доносе самостално одлуке о животу и смрти. Ко ће бити спасен а ко ће умрети одређују институције... индивидуалним логичким расуђивањем такви се проблеми не могу решити (Даглас, 2001: 23). Пошто су интереси класе управљача институција и довели друштво у стање Велике кризе, онда су неопходне корените промене у сукобу с тим интересима. Брана променама не може бити манипулацијско негативно карактерисање промена као „популистичких” или „недемократских”. Угрожено друштво мора наћи излаз или ће га стићи „судбина Хазара”.

Настојећи да утврди „како институције мисле” Мери Даглас је анализирао теорије Емила Диркема (класично дело *Елементарни облици религијског живота*) и Лудвика Флека (Ludwik Fleck) (*Настајак и развој научне чињенице*) и нашла да се може говорити прво, о *заједници мишљења* и друго, о *њеном стилу мишљења* који „одређује шта се може сматрати разумним питањем и истинитим или лажним одговором” (Даглас, 2001: 23). Да би објаснио смисао и логику *мишљења* „друштвене групе” Диркем уводи религију, врсту јавног добра што је основа за „појаву самог друштвеног поретка” (Даглас, 2001: 29). Поредак је динамичка структура која се састоји од „многих светова мишљења, сваки са средиштем и ободом, који се пресецају, раздвајају и спајају”, а у том склопу „у средишту постоји *унуирацња елита* ранговних и иницираних припадника, а на спољном рубу су *маса*” (Даглас, 2001: 25). Овде се, наравно, ради о аутентичним елитама које настају из заједнице, чији се чланови осећају утемељеним, а масе у њима препознају глас заједнице. Компрадорске елите, ако и дођу из „сре-

дишта” и потрају у мимкрији јавног мњења, убрзано изгубе аутентичност. Истина, елите трпе и спољне утицаје, али у „здравом друштву” они не могу да буду доминантни у њиховом одлучивању, а ширина елите је толика и таквог *сџила мишљења* да не може бити цела поткупљена (јеретичка супстанца је неуништива) и носи у себи способност унутрашње обнове.

Због додирних тачака с нашим актуелним положајем плодотворно је узети приступ Фјодора Михаиловича Достојевског који је разматрао евространпутицу руске елите на крају 19. века и начин како је „прост народ”, упркос томе, генерисао моћ нације. (То се на извештан начин у Русији поновило и почетком 21. века кад је Јељцинова инфериорност према Западу превладана – путинизмом.) Дакле: „Почели сте од бесциљног скитања по Европи уз страсну жељу да се препородите у Европљане, па макар само по изгледу” писао је Достојевски почетком 1877. „Читав осамнаести век смо провели само у примању туђег изгледа. Утеривали смо себи европски укус, чак смо јели сваку гадост, трудећи се да се не мрштимо”. И „ми смо управо морали почети од презрења свог и својих... презир према своме и својима све више и више је растао, нарочито кад смо озбиљније почели схватати Европу” (Достојевски, 1981: 47). Али то је могло дати само један тужни резултат: „Сви су нас Европљани гледали с подсмехом, а најбоље и неоспорно паметне Русе у Европи гледају с оholом благонаклоношћу” (Достојевски, 1981: 48). Ко се сећа времена кад се Европа церекала над доживљајима и представама пијаног Броје Јељцина, учиниће му се као да су ове речи забележене у том предпутиновском периоду.

Како почиње опоравак? Од које одлуке? „Прво и пре свега да постанемо Руси.” Дакле, успостављањем самосвести о сопственом значају, подизање свог идентитета и утемељење сопствености бића. „Ако је општечовечност национална руска идеја, онда свако пре свега треба да постане Рус, *ијј. оно шћџо јесџе*, и онда ће се на првом кораку све изменити. Постати Рус значи престати презирати свој народ.” Кад се један народ састане сам са собом и пут нормализације односа с другим народима му је отворен. Јер „чим Европљанин види да смо почели да ценимо свој народ и нашу националну припадност, одмах ће почети и он нас саме да цени. И стварно, што бисмо се јаче и самосталније развили у свом народном духу, утолико јаче и ближе би нас осећале европска душа, и сродивши се с њом, одмах бисмо јој постали јаснији” (Достојевски, 1981: 49). Снага колектива долази из самосвести. Самосвест је основа моћи и извор суверености. Из ње произилазе сви успеси, јер „самопрезирање, морални пад, и после њега цинизам –

сметају чак и 'пословима'" (Достојевски, 1981: 215), био је одговор онима коју су говорили (и данас се истичу неподношљивом виком) како је економија најважније дело а финансије врховни *spiritus movens*. Успон нације у политици, економији и култури је стање њене рационализоване самоуверености, које законито генерише функционалну, а своју елиту. „Нације живе од великог осећања и од велике мисли која их све уједињује и све обасјава, од јединства с народом, најзад, кад народ и нехотице сматра да су *руководећи људи* с њим, из чега се рађа национална снага – ето шта је смисао постојања нације, а не само буржоаска спекулација и брига о вредности рубље. Што је нација духовно богатија, утолико је и материјално богатија" (Достојевски, 1981: 215).

Шта је значајније за преокрет: самосвест већине или операције одабраних. „’Треба ли народ да следи нас или ми народ?’ пита Достојевски, мислећи под овим ’ми’ на интелигенцију. И одговара: ’Ми се морамо поклонити пред народом и од њега имамо да очекујемо све, идеје и узоре, ми се морамо поклонити пред истином народа и морамо је признати као истину... разумљиво и разумно, потпуно без наше помоћи, народ уме да каже своју истину и како, кад је у питању оно најважније, налази прави одговор...'” (Милер-Лаутер, 1986: 29–30). Питања како ће народ „саопштити” своје мишљење од секундарног је значаја: ако систем има трасиране путеве и одређене магистралне правце којим ће пропустити опомене одоздо уштедиће и време и материјалне штете. Овде је, пре свега, суштина да „порука народа” мења природу друштвених односа.

Век после ових идеја Достојевског Ричард Рорти (Richard Rorty) је на сличан проблем подсетио своју нацију. Он се, у ствари, обраћао „непатриотској” академској заједници Америке. „Већина нас (Американца, прим. С. Р.), упркос бесу који можемо осетити према кукавичлуку владе или њеној корупцији, упркос незнању због тога што трпе најслабији или најсиромашнији међу нама, ипак се идентификујемо с нашом земљом” (Rorty, 1994). Он је упозоравао да преовлађујућа (и теоријска) наклоност мултикултурализму гура америчко друштво у перманентни сукоб и успоставља стање дељења. Рорти је јасно истакао важност „осећања националног поноса” и „идеје заједничког националног идентитета”.

Те 1994, десет месеци касније насупрот Рортијевог прогласа стала је Марта Нусбаум (Martha Nussbaum) текстом „Патриотизам и космополитизам” (*Patriotism and Cosmopolitanism*) испровоцирана „што се у неким савременим расправама о америчком карактеру и образовању изнова чује позивање на нацију и нацио-

нални понос” (Нусбаум, 1999: 10). Нусбаум у расправу уводи ин-струментализовану ирационалност кад тврди да „патриотизам Ричарда Рортија може да буде начин да повежемо све Американце; али патриотизам је веома близу шовинизма и бојим се да у Рортијевом аргументу не видим предлог како да се ухватимо у коштац с том веома очигледном опасношћу” (Нусбаум, 1999: 22).

Аргументи Марте Нусбаум делују заводљиво, али некритички проповедници космополитизма превиђају да и ситуације кад „пружамо грађанима да заиста треба да пружи једни другима руке и преко других граница”, прате опасне последице: неподношљива хегемонија, необузdana пљачка и брутални терор најмоћнијих држава и народа, а лепо пакована космополитска понуда се указује као цинично разоружавање слабих а да би тако огољени били силовани. Примери за то у последњих деценију и по су бројни, а сами смо били део те бруталне аргуменатције. Расправљајући о „двојним стандардима” Запада и уплитањима од Авганистана до разарања Југославије немачки филозоф Клаус Тевелајт (Klaus Theweleit) је поводом НАТО улоге на Косову записао: „Стидим се што је *људска раса* дошла до тачке када чак и ја убеђени, денационализовани космополита, кукам за стабилном националном државом” (Тевелајт, 2012: 59).

Кукњава за стабилном државом је сад већ у „царству нужности” јер кад „космополити” успоставе стање малтретирања других, опијена успехом, „космополитска елита” наставља силовање у својој земљи. Западни љубитељи глобализма (политичко име за космополитизам на крају XX века) су то показали претварањем „држава благостања” у – земље Друге велике депресије.

Тевелајт је у праву, последица деловања космополитизма у свету је да данас нема сигурније луке од – нације и националне државе. Али тим већ темељно испражњеним љуштурама некад узвишених институција мора се вратити садржај: култ породице, национална самосвест, верска компонента, одбрамбени гард и рационална селективност према спољним утицајима, способност да се из спољног света понуда филтрира и узима корисно, отпорност на латентну спољну социјалну пропаганду у времену које се, пре него информацијско друштво, може звати *друштво пројаганде*.

Рортијев „проглас” је леп пример благовременог деловања самосвесне елите. Непуну деценију после полемике Рорти–Нусбаум на политичком плану у западним демократијама објављено је да је „мултикултурализам мртав”. То је прва обзнанила немачка канцеларка Ангела Меркел у октобру 2010, а затим су јој се придружили и британски премијер Дејвид Камерон и француски

председник Никола Саркози у фебруару 2011. Остаци остатака мулти-култи шаргарепе опстају само као шарена лажа на Полу-периферији, кад се изводи операција гушења права остатака српског народа на Косову и Метохији, дестабилизовању српског ентитета у Босни и Херцеговини; у подбуњивању Тибета али не и за подупириње права Курда на самосталну државу. Али сејање тог семена легитимисало је сепаратизме Каталоније или Шкотске.

8.

Тражење закључка за разматрање како се народ растаје од елита које му „продају отров” вратило нас је у 1837. Тада је ум Ханса Кристијана Андерсена, за који је речено да „нико попут њега није знао продрети у душу бића и ствари”, на непоновљиво једноставан начин описао хипокризију елите која је „некад давно, у неком далеком краљевству” ухваћена својим интересима и логиком хијерархије газила по „здравом разуму” народа. Неки, код Андерсена за сваки случај неименовани, Жозе Мануел Б. и Андерс Фог Р. из „далеког краљевства” дошли су да цару који „никада није бринуо о својим сународницима, слугама па чак ни о својим најближима већ само о томе шта ће да обуче” да сашију „прелепо одело” и то од оних одежди које „поседује магичну моћ... одела која су невидљива свима који су глупи и који не заслужују да живе племићким животом”. Сваки читалац зна како је *свиџа* (тако се тад звала елита) говорила на сав глас „Погледајте га само, зар није прелепо! Те боје, те шаре, тај крој...” И међу свитом (*suite* је према Мерјам-Вебстер речнику „група људи окупљених да служи владара”), не би се нашао онај који би приметио оно што је видело дете из масе. „Али, он нема ништа на себи”, рекло је дете.

Али свиту-елиту то никад није бринуло, јер, истини за вољу, друштвена улога елите и није да види оно што види „неко дете”. Елите немају право на наивност и невиност. Елите су учене и стваране, а затим се и плаћају, да буду цемент система. Елите су со *status quo*-а. Да би краљевства трајала. Промене у уму елите нису искључене, али су оне, у суштини, само *реформске* – тј. за „политичко преобликовање, преуређење које проводи владајућа класа у сврху учвршћења своје власти; промјена која не дира у темеље постојећег поретка” (Клаић, 1990: 1141). А да би се променио систем „у неком далеком краљевству” колективна свест мора да подигне цену непоткупљиве супстанце толико да би се и отац усудио да каже: „Дете говори истину, цар јесте го...” Појединац мора осетити да ће га његова заједница подржати, а онда и заштити. Тада у часу размађивања настаје простор за слободу погледа

и говора: „У праву сте, ни ја не видим одело – повика човек поред. Ни ја... Ни ја... Ни ја ... почеше да вичу остали људи.”

Достојевски је разумео и ограничење моћи отуђених организованих група. Организација је велика предност, али елите без корена не могу да обнављају снагу. Народ увек елити делује сирово, а елита њему покондилено, у крајњој линији – компрадорски. У историји је неизбежан тренутак кад се та два погледа толико развију да – народ мора да промени елиту. Освешћена нација у тренуцима историјских узлета, кад се суспендује „добровољно ропство”, генерише стратешки оријентисану демократску елиту којој више не треба печат Фридом хауса (Freedom House), јер она свој легимитет и моћ вуче из усаглашености намера појединаца и група око недвосмислене јасноће елементарних циљева. То је сложен, тешко ухватљив али законит процес код народа који имају способност да преживе.

„У историји питање је увек о животу и увек само о животу, раси, тријумфу воље за моћи”, писао је Освалд Шпенглер у закључку епохалног дела *Пројаси Зайада*. Шпенглер је почетком прошлог века најављивао крај *дикџајтуре новца* и „њеног политичког оружја, демократије”. Следи, по тој логици, долазак цезаризма. „Мач побеђује новац, воља за господарењем опет подвргава вољу за пленом... *Једну силу може оборити само друга једна сила*, не принцип; а према новцу нема друге силе. Њега може савладати и укинути само крв” (Шпенглер, 1990: 292). Следио је наступ комунизма и фашизма двадесетих и тридесетих година прошлог века што је давало Шпенглеру за право. Диктатура новца се, ипак, обновила после Другог светског рата. Али она је, пола века касније, свет поново вратила у стање „драме човечанства”. Тако би се и ова криза, Друга велика депресија, оглашена 2008. могла тумачити као нова рунда великог обрачуна. Шпенглер је често оспораван, али никад није одбачен.

У тој великој неизвесности пред будућношћу једина извесна лука спаса чини се да постаје суверена, и с обзиром на стање ствари – национална држава. То није савршен облик, нити штити од свих зала, али сигурнијег тла у овом добу нема. На савим практичном нивоу, она је компатибилна са оним што Антонић зове „национално-модернизацијска елита”, која би се могла усмерити на борбу за егзистенцијални опстанак, на елементарно кроћење „лихварске економије”, на почетак унутрашње прерасподеле моћи и богатства која би стабилизовала друштво. Уосталом то јесте једини могући одговор пред најзедом компрадора и основа за успостављање фронта одбране од спољне пљачке и разарања. Тек излазак из паукове мреже „колонијалне демокра-

тије” отвара перспективу ка *новом друшћиву* које, објективно, у драми Друге велике депресије, јесте непознаница. Али то што не знамо где ћемо стићи не може бити разлог за окамењивање *status quo*-а. Кад садашњост постаје неподношљива промена је неизбежна.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић, Слободан (2012) *Лоща бесконачности – иррилози социологији српској друшћива*, Београд: Службени гласник
- Антонић, Слободан (2009) *Елиџа, грађанство и слаба држава*, друго издање Београд: Службени гласник
- Антонић, Слободан (2008) *Културни раи у Србији*, Београд: Завод за уџбенике
- Антонић, Слободан (2003) Мисионарска интелигениција у данашњој Србији, *Време*, бр. 631, 5. фебруар 2003, <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=332405>
- Bogus, Carl T. (2011) There’s no right of revolution in a democracy, *CNN*, January 27, 2011
- Даглас, Мери (2001) *Како инстинкције мисле*, Београд: Самиздат Free B92
- DeLong, Bradford (2013) The Second Great Depression – Why the Economic Crisis Is Worse Than You Think, *Foreign Affairs*, July/August 2013, Review Essey, Volume 90, Number 4
- Домановић, Радоје (2001) *Десет најлепших прича*, у овом раду се цитира *Вођа*, Београд: Лирика
- Достојевски, Фјодор М. (1981) *Пишчев дневник II*, Београд: Рад
- Клаић, Братољуб (1990) *Ријечник страних ријечи*, Загреб: Накладни завод МХ
- Кљакић, Љубомир (2011) *Корисни идиоти и колапс Србије*, Фонд Слободан Јовановић, <http://www.slobodanjovanovic.org/2011/02/23/lj-kljakic-korisni-idioti-i-kolaps-srbije/>
- Krlev, Nicholas (2012) America’s Other Army, *Foreign Policy*, 13. 09. 2012. http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/09/13/americas_other_army?print=yes&hidecomments=yes&page=full
- Миленковић, Иван (2012) Општа воља као теоријско-политичка фикција: Русо и појам суверености, *Филозофија и друшћиво XXIII (3)*, 2012, 135–147
- Милер-Лаутер, Волфганг (1986) *Дијалектика идеја Досјојевској*, Београд: Вук Караџић
- Лок, Џон (1962) *Оглед о људском разуму I–II*, Београд: Култура
- Нај, Џозеф С. (2012) *Будућности моћи*, Београд, Архипелаг
- Нусбаум, Марта, Коен Џошуа (1999) *За љубав домовине*, Београд: Библиотека XX век
- Петровић, Гајо (1964) *Od Lockeа do Ауера*, Београд: Култура
- Плеханов, Георги В. (1947) *К ишћању о улози личности у историји*, Београд, Загреб: Култура

Rorty, Richard (1994) The Unpatriotic Academy, *The New York Times*, February, 13, 1994, <http://www.nytimes.com/1994/02/13/opinion/the-unpatriotic-academy.html>

Тевелајт, Клаус (2012) *Logical, radical, criminal*, Лозница: Карпос

Чавошки, Коста (1992) Право на побуну, *НИН*, 14. фебруар 1992, 19

Шпенглер, Освалд (1990) *Пројаси Зайада IV*, Београд: Књижевне новине